

№ 9 XXXI ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ XXXI 1913

ԾՐԱԳԻՐ ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԵԱՆ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս Ո Ւ Մ

1. Հոկտեմբերի 6-ին քաղաքիս բոլոր հայ եկեղեցիներում ս. պատարագից յետոյ կլինին քարոզներ ազգային մեծ տօնի մասին:

2. Հոկտեմբերի 11-ին քաղաքիս բոլոր հայ դըպրոցներում դասաւանդութիւնը աւարտուում է 3-րդ դասից յետոյ. ապա ուսուցիչները ըսցաւարում են ամբողջ աշակերտութեան մեծ տօնի նշանակութիւնը:

3. Հոկտեմբերի 12-ին ս. Թարգմանչաց տօնին Վանաց աւագ եկեղեցում մատուցուում է ս. պատարագ քաղաքիս ամբողջ հոգևոր դասի ներկայութեամբ: Պատարագիչն է Աշոտ եպիսկոպոսը: Պատարագից յետոյ կը կատարուի հոգեհանգիստ Հայ գրի և տպագրութեան վաստակաւորների յիշատակին: Եկեղեցում ներկայ են լինելու քաղաքիս բոլոր հայ և պետական դըպրոցների աշակերտութիւնը և հայ ուսուցչական դասը: Հրաւիրուում են ներկայ լինել հայ ազգային և կուլտուրական հաստատութիւնները, հայ վաճառականութիւնը, արհեստաւոր դասը իր դրոշակներով և ամբողջ հայ ժողովուրդը:

4. Հայոց Դրամատիքական Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ Արտիստական թատրոնում տեղի կունենայ ձրի ներկայացում հայ աշակերտութեան համար:

5. Երեկոյեան 8 ժամին Թիֆլիսի ժողովարանում տեղի կունենան տօնին նւիրուած դասախօսութիւններ:

6. Հոկտեմբերի 13-ին, Վանաց աւագ եկեղեցում մատուցուում է ս. պատարագ ամբողջ հոգևոր դասի և վերոյիշեալ բոլոր հաստատութիւնների և ժողովրդի ներկայութեամբ: Պատարագիչն է Թեմ. Աւաջնորդը: Պատարագից յետոյ կը կատարուի Հայրապ. մայրիւնը:

Ապա հանդէսը Վանքի աւագ եկեղեցում եկեղեցական թափօրով կուղևորուի դէպի Ներսիսեան դպրոցի նոր շէնքը:

Դպրոցի դահլիճում հանդէսը բաց կանի Թեմի Աւաջնորդը մի բանախօսութեամբ:

Հանդէսին հրաւիրուած են լինելու պետական բարձրաստիճան պաշտօնեաներ և քաղաքիս բոլոր կուլտուրական հաստատութիւնների ներկայացուցիչներ:

Հրաւիրուած օտարազգի հիւրերի համար կլինի բանախօսութիւն ուսերէն լեզուով:

Հանդիսին կընդունուին շնորհաւորութիւններ տօնի առիթով:

Դպ. Հոգաբ. նը ներկաներին կըհիւրասիրի թէյով:

7. Նոյն օրը երեկոյեան Թիֆլիսի ժողովարանի դահլիճում տեղի կունենայ բանկէտ:

8. Հոկտեմբերի 14-ին Արտիստիք թատ. երեկ. 8 ժ. լինելու է տօնին նւիրուած 'ներկայացում' կենդանի պատկերներով:

Աւաջնորդ՝ Մեսրոպ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1913 № 9

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՆԱԲԱԳԻՐ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՆ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԳԱՐԵԱՆ

Գ Է Ո Ր Դ Բ Ա Ր Ն Ո Ւ Դ Ա Ր Ե Ա Ն

ԱՂԲԻԻՐԻ սկզբնաւորութեան օրերից մինչև իր մահը մեր սրտակից աշխատակից—բարեկամ բանաստեղծ, մանկավարժ և նշանաւոր թարգմանիչ Գէորգ Բարխուդարեանը կեանքի 78 տարեկան հասակում, օգոստոսի 13-ին թիֆլիզում հանդաւ ի Տէր:

ԳԷՈՐԴ ԲԱՐՆՈՒԴԱՐԵԱՆ

ծն. 8 նոյեմ, 1835 թիֆլիս. † 13 օգոստ. 1913

Աղբիւրում տպագրւող՝ Հոֆմանի ՏՈՒԻ ԵՒ ՄԱԼԻ ուշագրաւ վէպը հանգուցեալ բանաստեղծ Գէորգ Բարխուդարեանի թարգմանութիւնն է, որ նւիրաբերել էր մեզ

Աղբիւրի անցած յոբելեանի առիթով, ինչպէս և ուրիշ իր անտիպ գործերը, որոնք շարունակաբար կը տպագրւեն Աղբիւրում և Տարագում:

Գէորգ Բարխուդարեանը բնաւորութեամբ հեզ, առաքինի, վերին աստիճանի ճշտապահ, գորովագուլթ, հայրենասէր մարդ էր: Գէորգ Բարխուդարեանն է առաջին անգամ, այն էլ բնագրից (գերմաներէնից), հայերէն թարգմանել անմահ Շիրիլէրի: Գէօթէի, Լեսսինգի, Շէքսպիրի՝ Վիլհելմ Տէլլ, Դօն Կարլոս, Օրլէանի կոյսը, Մարիա Ստուարտ, Զանգակի երգը, Նաթանի իմաստուն, Վենետիկի վաճառականը և այլ գոհարներ: Նա առանձին գրքերով լոյս է ընծայել և իր բանաստեղծութիւնները:

Կենսագրութիւնը տպագրւած է Աղբիւրի Ակունքում (1909 թ.): Տարագի սեպտեմբերի №-ն էլ նւիրւած է նրան:

Խորին յարգանք բազմերախտ մեր աշխատակից գրական-մանկավարժական բեղմնաւոր գործիչ անմահ Գէորգ Բարխուդարեանի յիշատակին:

Տ.

ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԱԾ ԺԻԾԵՌՆԱԿԸ

Թէ թռչունները ևս միւս կենդանիների նման ունին իրանց լեզուն, որի միջոցով հասկանում են միմեանց և հաղորդակցում իրար հետ, դրա լաւ ապացոյցը հետեւեալ ուշագրաւ դէպքը.

Մի ծիծեռնակ ներս է մտնում մի տան բաց լուսամտից և անցնում միւս սենեակները:

Տանըցիք անտեղեակ այդ բանին, փակում են լուսամուտը, դուրս գալիս և դուռը կողպում ու գնում:

Խեղճ թռչունը մնում է բանտարկուած:

Մի ամսից յետոյ գալիս է սպասաւորը որ մաքրի ու հովհարի տունը: Բայց ճրբան մեծ է լինում նրա զարմանքը, երբ ներս մտնելով տեսնում է մի ծիծեռնակ դէսուդէն թռչտելիս:

«Միանգամայն զարմանալի է,—ինքն իրան մտմտում է սպասաւորը.—մի ամբողջ ամիս տունը փակ ու անբնակ էր, դուռն էլ բաց անող չի եղել, հաւրա այս ծիծեռնակը ի՞նչպէս է կարողացել այսքան ժամանակ սոված-ծարաւ կենդանի մնալ»:

Սպասաւորն այդպէս մտմտալով՝ կամաց յետ է

անում դուռը և սկսում ծածուկ դիտել՝ այդ գաղտնիքը բացատրելու հետաքրքրութեամբ լցած:

Սպասաւորի հետաքրքրութիւնը շատ շուտով բաւականութիւն է ստանում:

Դրսից լսելի է լինում թռչնային մի բարակ ձայն: Բանտարկուած ծիծեռնակը այդ ձայնը լրսելուն պէս, իսկոյն թռչում է դէպի լուսամուտներից մինը և նրա ապակու մի անկիւնից կառչում ու այդ դրութեամբ սպասում:

Ապակու վրայ մի ճեղքուած կար, բայց այնքան նեղ, որ ծիծեռնակի մարմինը չէր կարող դուրս գալ, սակայն այնքան մեծ, որ նա կարող էր կտուցն ազատ դուրս հանել:

Բարակ ձայնը լսուելուց յետոյ չանցած մի րոպէ, մօտակայից հինգ թէ վեց ծիծեռնակ թռան-եկան և հերթով—իրար ետևից մօտենալով լուսամտին՝ ճեղքուածքի միջով իրանց բանտարկուած ընկերոջն էին տալիս կտուցներում բռնած կերակուրը ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ անում են նրանք իրանց փոքրիկ ձագուկներին կերակրելիս:

Այդ ուշագրաւ ու սրտառուչ տեսարանը օրուայ մէջ կրկնուեց մի քանի անգամ:

Փրանս, Թարգմ, Լեւոն Մ.-Ադ.

Շուշի. Գեաւուր Ղալա:

ՂԱՐԱՅԱՂԻ ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՊՐԱՆՈՅԻ

75-ԱՄԻԱՅ ՅՈՅԵԼԻԱՆՐ

Այնտեղ, ուր Տիգրան 1 հայոց մեծանունն թագաւորի՝ իր Տիգրանուհի բրոջ, Մարաց Աժգահակ թագաւորի թագուհի-ամուսնու բնակութեան համար հիմնած, երբեմն հրաշալիերտ Տիգրանակերտ քաղաքի աւերակներն են վերջանում, ահա հէնց այստեղից՝ հիւսիսից սկսում են լայնածաւալ, գեղանի Ղարաբաղի սահմանները: Երփներանգ անուշաբոյր բիւր զարմանազան ծաղիկներով, թաւ թրփերով, մացառապատ բլուրներով, լեռներով, հիասքանչ կռմաններով աննկատ դուր քարձրանում էք, — քարձրանում, կարծէք երկնքին մօտենում, աստղերին հասնում: Եւ ահա արագավազ գետերով, գետակներով, հարիւրաւոր առուներով, շատ տասնեակ վերստեր խաղողի այգիների միջով անցնելուց յետոյ, դուր կանգնած էք կանաչով ծածկւած յաւերժ հսկայ ժայռին, որի վրայ թառ է Շուշին, երբեմն հոյակապ և անւանի քաղաքը, առասպելական, չքնաղ Ղարաբաղ աշխարհի թագը: Դուք կանգնած էք չորս-հինգ հազար ոտնաչափ քարձրութեան վրայ

և ձեր շուրջը դիտում էք՝ մի կողմից *Քիրս* հսկայ սարը, համարեա գագաթը միշտ ձիւնագարդ, փէշերը դալար. ապա ձեր շուրջը եօթը գիւղ՝ *Քարինտակը*, *Հունոտ*, *Արխլթալու*, *Ղիմաց-Դոնավարգ*, *Շօղի*, *Ղալբալու* եւ *Խանքենդ*: Այս եօթ գիւղը իրանց արօտներով, արտերով, մարգագետիններով, այգիներով, անտառներով, գոմերով, կալերով, ջրաղացներով դուք տեսնում էք *Շուշուց*, առանց ձեր ոտը մի քայլ քաղաքից դուրս դնելու: Երկու սրընթաց գետակներ՝ *Քարինտակինը* եւ *Ղալբալուն* օձապտոյտ պար բռնած սլանում են սլանում երկու հակառակ կողմերից և միմեանց հետ գրկախառնելով թափւում *Շուշի* գաւառի սահման *Խաչնայ* գետը:

Ահա այս *Խաչնայ*՝ *Արցախ* աշխարհի կաթուղիկոսների աթոռ Գանձասար վանքի տէր և իշխան՝ Բագրատունեաց շառաւիղ իշխան Տէր-Բաղդասար միտրօպօլիտը սրանից 75 տարի առաջ՝ 1838 թ., երբ ս. Էջմիածինը այլեւ չէ ընդունում Աղանից կաթուղիկոսութիւնը, Գանձասարից իր աթոռը տեղափոխում է *Ղարաբաղի* կենտրոնական *Շուշի* քաղաքը և իր միլիօններ արժեցող կալածքները նւիրաբերում *Ղարաբաղի* մանուկներին, որպէսզի նրանք *Շուշում* իր հիմնած *Հոգեւոր Ճեմարանում* այժմս *Ղարաբաղի Ազգային-Հոգեւոր* թեմական դպրանոցում կարդան, լուսաւորւեն և իրանց կիսաւեր *Ղարաբաղը* օր-օրի վրայ պայծառացնեն:

Եօթանասուն հինգ տարւայ իր կեանքը *Ղարաբաղի* թեմական այս դպրանոցը ներկայ 1913 թ. լրացուց ու այս անցած ամիս՝ օգոստոսի 3-ից մինչև 13-ը նրա բազմաթիւ սաները, բարեկամները Վհահափառ Կաթուղիկոսի բարձր հովանաւորութեամբ *Շուշում* տօնեցին պայծառ ու նշանակալից նրա 75-ամեայ փայլուն յօբելեանը:

Տօնախմբութիւնը, ինչպէս վայել է վսեմաշուր, հայութեան զարկերակ *Ղարաբաղին*, կատարւեց պերճ հանդէսներով տասն օր ու գիշեր:

Զադունի

Նախնական դպրանոցը և խմբակային խնամարանը Երզնկայի քաղաքում։

Ո Ղ Ջ Ո Յ Ն

Շուշայ հայոց թեմական դպրանոցին՝

75-Ա Մ Ե Ա Կ Ի Ա Ռ Թ Ի Ի

Սրտաբուռիս ողջոյն քո երկար կեանքին,
Հայ ժողովրդի լուսատու ծրագ,
Այսօր վերջ դրաւ քո մեծ տանջանքին,
Կատարեց հայի ըղձալի փափագ:

Աշխարհիս ամենահին և ամենաբարձր դպրոցը կեանքն է, բառիս լայն մտքով: Բայց կեանքի դպրոցում մարդ սովորում է մինչև իր մահւան ըոպէն և միշտ էլ թերի է մնում այդպիսի կենսատեսութեամբ: Սկզբում, այսպէս ասած, նախադպրոցական-կուլտուրական շրջանում ուսուցչի դեր են կատարել փորձեալ մարդիկ: Մինչև անգամ մարդու հայրենական կենդանական աշխարհում դաստուծութեան գործը անմար շարունակւում է: Մարդը, ինչպէս բնութեան բազմայաղթ և յառաջադէմ արքայ, չէր կարող բաւականանալ նախնական դպրութեան խալ տեսակով: Նա գգում էր պահանջ նոր տեսակ դպրութեան, որովհետև գոյութեան պայմանները ևս փոխւել և բարդացել էին: Մտաւոր այդ մեծ պահանջին բաւարարութիւն տալու համար երևան եկաւ դպրոցը:

Ինչպէս ամեն մի յառաջագիմական քայլ, դպրոցը նոյնպէս սկզբում երևան է եկել հին դարու կուլտուրա-

կան ազգութիւնների մէջ՝ այն է Չինաստանում, Եգիպտոսում, Բաբելոնում, Հին Յունաստանում և Հին Հռոմում:

Շուշի քաղաքը հայ-թրքական ընդհարումից յետոյ:

Հումանիզմը ամուր հաստատելով համաշխարհային կուլտուրայի վերածնութիւնը, անմիջապէս և զարկ տաւ, այն էլ հսկայական զարկ, դալրոցի զարգացմանը: Նոր դարում ամենահասկացողն ու զարգացածն է տանում գոյութեան կուլի վսեմ յաղթանակը: Ամենալուսաւոր ազգերը՝ գերմանացիք, անգլիացիք, ամերիկացիք (եանկի) և ուրիշ-

ները այժմ ամենագորեղ, ամենահարուստ և ամենակենսունակ ժողովրդներն են: Փոքրիկ Նապոնիան լուսաւորութեան միջոցով դուրս եկաւ դարաւոր կեդտի, խաւարի, մոռացութեան ու ոչնչութեան գրկից, դարձաւ աշխարհահռչակ:

Այսպիսով դպրոցն այժմ դարձել է մի մեծ և անհրաժեշտ պիտոյք ամեն մի տեսակէտով—կուլտուրական, տրնտեսական եւ քաղաքական:

Ով ուզում է ոսնատակ չընկնել և անհետ չը կորչել, նա պիտի ուսումնէ բերէ: Ով ուզում է քաղցած, վիզը ծռու չը մեռնել, նա պիտի հմուտ և խելացի լինի: Ով ուզում է աշխարհն ու նրա օրէնքները ճանաչել, նախ պիտի ուսումն ճանաչէ: Վերջապէս, ով ուզում է, ներկելով գիտութեան ուսումնասիրութեանը, ծառայել կամ առաջնորդել մարդկութեանը, նա ևս պէտք է անմիջապէս ուսումն ձեռք բերէ:

Համաշխարհային այժմեան կուլտուրան դպրոցի արդիւնք է:

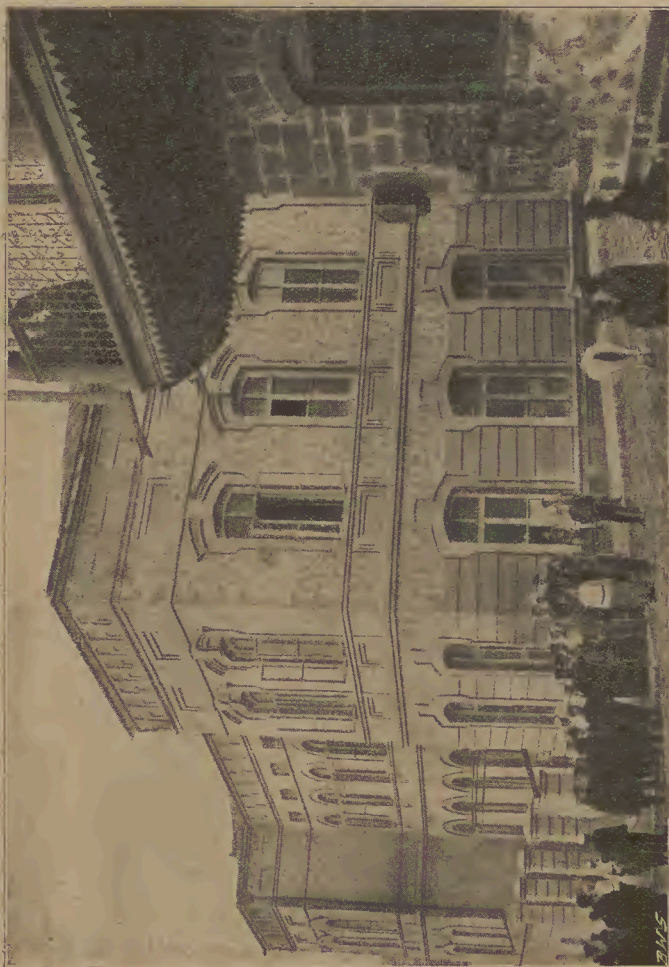
Ամեն մի ազգութիւն ընդհանուր կուլտուրայի տաճարն է բերում իր սեպհական ուժերով ստեղծած լուսատու մոմեր, որպէսզի համամարդկային լուսաւոր ջանք աւելի և աւելի պայծառ, շքեղ և փայլուն շողայ:

Հայ ազգն էլ իր բաժինը պիտի հանէր, բայց մինչդեռ նա կանոնաւոր դպրոց չունէր, ուստի և մտքի մոմեր պատրաստելու արւեստը չը գիտէր: Մեր ազգի անմխիթար դրութիւնը, ինչպէս քաղաքականապէս, նոյնպէս և տնտեսապէս, ամենագլխաւոր պատճառն էր հայութեան յետամնացութեան: XIX դարու առաջին կիսում քիչ բարւոքեց Ղարաբաղի դրութիւնը և ահա, շնորհիւ գաղափարական գործիչների, հիմնւեցին ազգային օգտաւէտ հաստատութիւններ և, որ ամենադնահատելին է՝ դպրոցներ:

Ահա այդ հիմնարկութիւններից ամենաարժանաւոր մէկի 75 տարւայ գեղեցիկ յոբելանը տօնելու և նրա փշեայ պսակն ու երկարամեայ չարքաշ կեանքը փառաբանելու երջանիկ բախտն ունենք այսօր:

Այո՛, տօն է, մեծ տօն...

Տօն խնդրութեան, տօն ցնցութեան,
Մտքի լոյսի վեհ յաղթութեան
Եւ հայութեան, եւ մարդկութեան...

Շուշու Մարիամեան օր. ուսումնարանը (այժմ Ղարաբաղի թեմ. Դպրանոց)

Թեմական դպրանոցի տանջանքների պատարագն ենք
կատարում և նրա լուսատու, փառաւոր և մեծ ապագա-
յի ծնունդն ենք ողջունում: Եթէ մինչ այժմ չարքաշ
կեանքի դատապարտած դպրոցը իրաւունք ունի հպար-

տանալու իր ծնած և սնած պտուղներով, ապա ուրեմն որքան չքնաղ ու գրաւիչ պիտի լինի նրա ապագան—եռանդի, աշխատանքի, կեանքի արդիւնաւէտ գործունէութեան սիրուն ու փառաւոր ապագան...

Մենք, և առհասարակ բոլոր մարդիկ, պիտի ուրախանանք, եթէ մի որեւիցէ բարեգործական հաստատութիւն ծածանում է յաղթութեան դրօշն ազատ ու հպարտ, այն ևս առաւել դպրոցը...

Դպրոցն է խոստանում մեզ երջանիկ ապագայ—ազատութեան, ճշմարտութեան և հաւասարութեան չքնաղ ապագան:

Դպրոցի յաղթանակը լոյսի և ճշմարտութեան յաղթանակն է:

Որքան մեր մէջ դպրոցներ շատ լինեն, այնքան մենք բախտաւոր կապրենք: Դպրոցն է, որ մեզ հնարաւորութիւն, ոյժ ու միտք է տալիս լայնարձակ շահագործելու բնութեան առատ բարիքները:

Դպրոցն է, որ մեզ իմաստութիւն է պարգևում արտադրած բարիքները արդարացի վայելելու և այն էլ առաւել մօտիկ ապագայում...

Ուսումը մեր կեանքի հիմքը և նոյն կեանքի կատարն է: Մեծ է ուսումը, վեհ նրա գործը, սուրբ նրա միտքը, հզօր ու անյաղթ նրա ոյժը, անուշ ու քաղցր է նրա պլատուղը: Ահա թէ ինչպէս բարձրմասաւ և հոյակապ է դպրոց-կրթականը. ահա թէ ինչու մեծ ու սուրբ է, սուրբ ու սրբազան է այսօրւայ տօնը, հայրենիքի դպրոցի 75 տարւայ գործնէութեան յօրելեանը: Սրտագին և անկեղծ ողջոյն պատւաւոր տօնին: Ապա, ուրեմն, մատաղ ընկերներ, մենք մեր կողմից հոգւոյ բուռն ոգևորութեամբ ողջոյն յայտնենք 75 տարեկան, մտքի լոյս սփռող այս արժանաւոր ճրագին և բարեմաղթենք սրտանց նրան մի նոր, սիրուն ապագայ, ըղձանք և տենչանք, որ այսուհետեւ նրա ազօտ լոյսը շողայ փարթամ, արդիւնաւէտ ու գեղեցիկ, ընդմիշտ պայծառ, փայլուն ու վառ: Սրտով ցանկանք, որ այս դպրոցը լինի որրան տաղանդաւոր, հանճարեղ մարդ-

կանց, որ նա ստեղծէ մտքի քաջ հերոսներ և անձնագործ մշակներ: Անյայտ է ապագան, բայց պարզ է նրա որակը, որ անկասկած երջանկութիւնն է: Ի սրտէ ցանկանք, մանուկ ընկերներ, որ շուտով այս դպրոցը դառնայ բարձրագոյն, որ բարգաւաճելով բազմակողմանի, լայնացնէ իր

Համալսարանի ազգային հոգեւոր դպրանոցը հին շինութիւնը. կառուցանող Բաղդասար Մեսրոպօսլէւ

դասընթացը, որ քաղաքացիական զարգացման հետ «թեմականը» դառնայ «գեր թեմական», և մեր հայրենակիցը նրա մէջ ստանայ բարձր կրթութիւն և դադարելու չընկնի ու վիզը ծուռ չը մնայ օտարի դռան: Եւ այդ ապագայի

բարձր «գեր թեմականից» «գեր թեմականցիներ» դուրս գան աւելի լայն մտաւոր հորիզոնով, «հպարտ, անվհատ յառաջ, միշտ յառաջ» սլանան յառաջագիմութեան վեհ ճանապարհով, դէպի վեր ու վեր, հաստատ, անվեհեր, դէպի լոյսն ու ճշմարտութիւնը թող ծածանեն լուսոյ յաղթանակի գեղեցիկ դրօշակները...

Անկեղծ սրտով կրկնենք թեմական դպրոցի դառնաղի կեանքի մեծ մասի մասնակցի և նոյն դպրոցի բազմաշխատ մշակի—Գաբրիէլ վարժապետի սրբազան խօսքը:

«Նրզենք ի մի քաղցր երգեր,
Կեցցէ դպրոց, կացցէ դպրոց,
Կանգուն մնայ երկար դարեր,
Հոյս տայ յաւէտ տանս հայոց»:

Հ. Չիլինգարեանց

Աշակերտ Շուշ. Բէալ. 6-րդ դաս.

Կոչնակ—Կոթող Ղազանչեցոց տաճարի. Շուշի

Ձ Օ Ն

(Ղ. Հ. Թ. 75. ամեայ յորելեար դպրոցին),

Ողջոյն բեզ, դպրոց, Որբան կրթութեան,
Մտքի ու լոյսի աղբիւր կարկաչին,
Որ միգոտ լերան գլխից անխոպան՝
Միշտ լոյս ես սփռում ամեն մի անկիւն:

Քո գեղածիծաղ վարդոտ լոյսի տակ
Խուլ տառապում է խաւարը խելառ.
Եւ հոգին ազգիդ յոյգերով անտակ
Մեղմ հեծեծում է խնդումով անծայր:

Ողջոյն բեզ, դպրոց, տաճար մայրենի,
Որ այսքան տարի անհոգ, անդադար
Կուեցիր լուսով դէմ՝ արգելքների,
Բարձրացար փառքիդ գագաթն ամենի...

Ազգդ անմոռաց, ազգդ թանգագին
Ձը մոռացաւ քեզ, իր սէգ մայրիկին,
Մըտի անաչառ մեծ բերկրանքով
Յանկաց պսակել ճակատդ դափնով...

Եւ այսօր, ահա, որդիքդ ուրախ
Տօնում են տօնդ, տօնդ կուսական,
Չօնում ձօներգներ, պոռում անդադար.
«Կեցցէ՛ դպրոցը, ազգի վեհ կայան...»

Գառնիկ Ղազարեան

Բոզբաշննց Կարապետ
(Հայկ Բոզբաշննց)

ԲՈԶԲԱՇՆՆՑ ԿԱՐԱՊԵՏ,
Հայկ Բոզբաշննց, որ Ղա-
րաբաղի Ֆորեկեար Թեմական
դպրանոցի Ե. դասարանի ա-
շակերտն է, կարգաց իր այս
Ֆելիէտոնը թեմ. դպր. յոբե-
ւեանի աշակերտ. հանդիսին:
Պատանի Ֆելիէտոնիստը տա-
լիս է առհաւատչեայ Տմբաշի
Խաչանի նման հռչակելու:

ՈՒԽՏՆԱՍՈՒՆԸ ՀԻՆԳ ՏՐԵԿԱՆ ԺԿՈԼԸ

Էս ջամհաթը վեր հեաստի մին շեքեթ ա դափ-դա-
րաբան քըցաց Ղըլին բուշէքը, ստրան մին փուրացաւ ծնի՝
առանց էն չի, էտ փուրացաւն էլ համ ես ըմ գիւղում,
համ էլ տուք, էլ սկի իւիլ խօսիլը պէտքը չի:

Հունց վեր հըրսընքըմ, ժըմատան, ես չէ մըռնատան
կինուն-ըրաղին ստաքանը ծերքընին ըն ծնըմ մին-մին
պեն յիշըմ, ինդի էլ ստեղ պիտի ամեն միւր մին խելունք
պեն ասի, հանցու խելըն երըմըս նստի, ես էլ լհա էտ
մթկաւն ըմ եկալ, շատ ըրգընցընական չըմ, լհա իմ զահ-
լաս տարած ա ճիճի մարթան:

Թա վեր ինձ օզըմ ըք ճնանչիք—ես Բոզբաշննց Կա-
րապետն ըմ, հիւր մտկըմ կայ՝ ճնանչի. հու վեր էլ օզըմ
չի, ճնանչի վեչ, ախպէր, սկի զօուրմ չըմ:

Հալա առաչ ծեղ իմ փամիլիս նըհետ ճընընչընիմ:
Առաչինը՝ վեր մինչի անըմս կարթիլը փամիլս ըն ասըմ.
Էրկունջինն էլ՝ վեր փամիլս ասեցի, լօխ մին թահրը տե-
ռիք,—մաթ մնացիք: Ախր դէ «Բոզբաշննց» խօսքը վեչ
հային աւետարանմն ա կրած, վեչ էլ թորքին զուռա-
նըմը:

Հունց վեր ասըմ ըն, իմ պապու կըոց անըմը, մինչի
մեռնիլը, Ղարախան ա իլալ, մոնեւանը ետը՝ Բոզբաշ ըն
տրալ: Գիդաք վեչ, թա տէրտէրն ա էտ անըմը տրալ, չէ,

տէրտէրն իտի պենը անիլ չի. ժողովուրթն ա տրալ: Ժողովուրթին տրած անըմը մարթու անա ինդի ա նեստա կենըմ, հունց վեր հալած եափուշխանը շամաղաջի փաղան:

Մըհըկ ասիւմ, թա Ղարախանը հունց ա Բողբաշ տեռալ: Մի հետ Մելիք Շահնազարին հարը մեռնըմ ա: Մելիքը պերըմ ա մին խիլա կիւմաշ, եզնը, վելսչար մորթիլ տամ, եքեա քեարխանայ զազղանեն վեր տնըմ, սկսըմ իփիլ տալը: Լօխ հաքըմը ըն Մելիքանց տոն՝ ժըմահաց օտեղի, ամմա իմ պապու թողում չըն Մելիքանց շէմը կոխի. չիւնքի իմ պապ ասալ ար. «Մելիք, էտ վեր քու ապէր իտի պուաւալա ա, ախրը մին օր մոնըլական ա»: Էտ խուսկին երայ Մելիքը զանլու ա տեռնըմ, էլ թողում չի իմ պապու, հանցու տոն քինի: Իմ պապ էլ ճարը կտըմ ա, քինըմ ա, թա աշխանին հիւրթաւը եղի-տեմնա հինչ ըն իփըմ, վեննը սլսկըհըմ՝ թրոմփ, ընգնըմ ա բողբաշին զազղանին մէշը, շատ վըններին, ծըրքերին ա անըմ, չալիշ ա կեամ հանցու տիւս կեայ՝ զատ չի տեռնըմ—մնըմ ա մէշին: Աշպագինն ետի ըն կլտխ ընգնըմ. վեր շիրեփը քցըմ ըն հանցու լամանէքը ածին, իմ պապու միսը վիսկուան իլած, բողբաշ տեռած դիւս ըն պերըմ: Ախրը ճարնեն կտըմ ա, եօր ըն օնըմ տանըմ փարքաւ պատուալ թաղըմ:

Հա, հէնա էն վախտաւանից մեզ սկսըմ ըն «Բողբաշենց» ասիլը: Ըտրանա մին քանի տարի ետը ոռւսնեն կեամ ըն Ղըլին երայ. էտ վախտը իմ հար տասը-քսան տրեկան ջահիլ աղայ ա ինըմ, հայերը լօխ սկսըմ ըն հաքըլը Ղըլին մէշը. չիւնքի թորքերը չոլումը շատ ին ինջիմիշ անըմ: Իմ ապէր էլ ուրան տոնը-տեղը հըւաքըմ ա կեամ, դաբաղներին ծորումը մին ծակուռ շինըս՝ մէշին կենըմ: Ըտրանա ետը Բաղդասար միտրօպօն էլ ա կեամ Ղըլըմը նըստըմ: Էս վարթաբեղը շատ պարիհոքի մարթ ա ինըմ, օգըմ ա կանդիստորըմը մին շկօլ շինի, հանցու լաւաւ տէրտէրնի տիւս պերի: Չիւնքի՝ կօզի էտ վախտաւան մեր դէրերին փարաջեքնան մըրքըրնին մըհէկալ մնան

էրգեան ա իլալ, ամմա խելքըրնին շատ կարճ ա իլալ: Մեր շէնին տէրտէրը մինչա «հայր մերն» ար գիւղում, վեր էր ասըմ ար պրծընըմ, սկսըմ ար ժուղովուրթին խուստաւ անելը: Դէ տեսիք, թա մեր անէրը հինչ ար ասըմ. «ա, Կիւքի, էն օրը վեր տղադ փսակեցի, բաւա, խէ՞ մինչի մըհէկ փողս տամ չըս: Արա էյ, Զոհրաբ, վեր քու մօր թաղալ ըմ, քու ապօր համբաւն ի՞. դուզին կծիմ, խէ՞ հաշիւըս վըրչըցընըմ չըս». ըտրնայ էլ վեր պրծընըմ ար, ետ ար տեռնըմ մին օրիշին եախան կինըմ. իտի՝ մինչի լափ միթիլը: Մեր հրեան շէնին դէրն էլ «հայրը մերին» մինչի «բարդաբանացն» ար գիւղում, ըտրանայ ետը մին մուխամմազ ար եօր օնում, մինչև վեր փռուարին կրակը հանգըմ ար, ըտրանաւ գիւղում ըն, վեր ժամը պըրծալ ա: Դէ մէկալ տեղերին դէրեն էլ էտ ըգեօրա գիգացիք. ժուղովուրթն էլ հէյվանու մնան վեչ ըշխարքիս տական ա իլալ խաբար, վեչ էլ կլխան, հինչ վեր տեսալ ա, տազ ա ըրալ:

Ամմա դէ Աստուծ արքայութիւնին դռները պից անի մեր Բաղդասար միտրօպօլին ըռաչին. շկօլը սազ անելան ետը ինդի դէրեր տիւս պերաւ, վեր ուրանց իմաստութիւնաւը ստանան նալըմ ին պից թողում, մեռալին ինդի ին թաղըմ, վեր ալիւստի քինըմ ար արքայութիւնը: Էտ ըգեօրա էլ էտ շկօլան վարժաբեդեր ըն տիւս եկալ, վեր ամեն մինը մին հեռու, ըշխարքայ կրտրւած շէնըմ ուրան գիւղութիւնաւը լիւս ա տալ, հանցու վեր մին կիւմի մըթին պուճախըմ դրած նութու ճրաքն ա լիւս տամ:

Մին տուք քեցիք, փռնեցիք թաքաւերին էն լափ թախտան մօտի մարթան, մինչի իրեքը մին կպկանոց մարթը. հըցրիք, տեսիք հո՛ւ չի էս շկօլումը յուսում առալ: Զանա ծեղ ասի՝ էլ նամեանիկ, գըրըռնատոր, երանալ, պրիստաւ, եասաղուլ, հաքիմ, ատաւկատ, սովգաքեար, փեշաքեար, դասաբ, դալլաք, մեր հրեան Կուտուղ Ակուփը, Դեօղազ Կոստին, ժուլտի Կեալուստը, Կեարմուր Բաղդասարը, վեց շհանուց Համփառցին... էլ վէր մինն աւիմ... Հա, միտս ընգաւ. ասուի մինը ես, վեր էս սըհա-

Թիս սարու նման ծեր ըռաչին կաղնած ըմ: Ուխտնասու-
նը հինգ օր էս շօլումը կարթալըմ. աստաձաշունչը, նա-
րեկը, աւիտարանը ինդի ըմ գիւղում, վեր էս սըհաթիս
վեր օգիմ, կաթղուկոսին պամօշնիկ կը տեռնամ: Հայերէ-
նայ, սկի էն Երուսաղէմ քեցած—եկած մղղուսին էլ չի
իմ կէսիս մշանք գիդալ: Զաղաչան... հւ... Աստծու մին
անըմը վկայ ա, վեր էս մունութիս էս շօլին հետի հըւա-
քած փողերը տան ծերքս, ծըզ երայ ինդի փայ կանիմ,
վեր լոխձա շատը ինձ կընգնի: Ռուսերնայ լիա դօ բողա
գնայու: Դէ ծեզ ըմ հըրցընըմ, մին շօլ վեր էս չունք
մարթին յուսում գիղութիւն տայ, սկի ընդրա փող կըտը-
մամնա, ես ինիմ էն իրիքնակը, վեր ընդրա փողերը վերաւ
ծորաւ էլ ինի, էլա խրէկ ա: էս վերչերքըմս ինդի ար
քսըբացալ, վեր սկի ասւիլ չի կեալ: Շօլին մեծերը պա-
տառ ար մնացալ, հանցու հաւգեան օսըներաւը քցին,
դոներան հաց հըւաքին: Տեսուչը վեր վարժաբեդին ղըկըմ
ար դասի, վարժաբեզը մինչև վեր տասսը հետ օսերին
չէր անըմ, քընըմ չէր. չիւնքը խեղճը դօլլըղը դիւզ, համ
էլ ուրան վախտին ինք չէր օնում. դէ մունթերն էլ Աստուծ
տալ ա էլի, լօխ բեասիւր-քիւսուր ին. վեր կըրթելին փո-
ղը օգում ին, ամեն մինը քնըմ ար ուրան մօրը փէշկան
փոնըմ, պերըմ մղակըմ վեննը կցնըմ, Թա հինչ ա, մին
քանի օր էլ մօհլաթ տան: Ժուղոփուրթն էլ էս լօխ տես-
նալաւ-տեանալաւ, փռանջուան ար տնըմ. ջանը տիւս ար
կեամ, Թա մին էրկու շահի տայ: Ամմա դէ վեր պարիկեն-
թանը կեամ ար, վեչ մունթերին ին դինջութուն տամ, վեչ
էլ վարժաբեդներին: Զիւնքի մութտայ Թատրօն ար ինըմ,
լօխ կեամ ին աղասալահի մնան նի տեռնըմ: Ամմա դէ
Աստուծ լիւս վեր ածի մեր Զամին վարժաբեդին ծնւած
տեղը, Աստուծ ընդրա ումբըր ուրկուտակի, ընդրա կոր-
ծերը ինդի յաճողակ անի, վեր վեչ Թա առաջնորթ, այլ
կաթղըկոս տեռնայ սաղ հայերին կլիին—չիւնքի նա զա-
մին տեռաւ, Թողից վեչ, հանցու էս շօլը պարան կեայ:
Նա քինից սաղ դիւնեաս ման եկաւ. շհար բա շհար, շէնա-
շէն. շտեղ պարիհոքի հայ կայ՝ ընդրա տուռնը Թակից՝ փող

օգից: Իտի անեղաւ տիւս ա կեամ Մոսկով, քնրմ թուշ թղըվըթեցի Արզումանենց Բաղդասարին մղակը. Բաղդասար ապէրը տիւս ա կեամ՝ թա «հինչ կըհրամայիս հայր-սուրփ.» մեր վըրթաբեդն էլ ուրան կեալին մաթլաբը տեղ բա տեղ ասըմ ա: Էն սըհաթին Արզումանովը փրիկաշչիկին հրամայում ա՝ հանցու «հայր-սուրփին» ջուբերը վէսկաւ ըրծաթաւ լանի: Դէ թա տուք գիւղում չըք՝ ես ըմ գիւղում, թա մեր վըրթըբեդներին ջուբերը վերբան ա մեծ-մեծ: Դիւզ կոնըտական սկսըմ ա մինչի առուի լափ դաբանին՝ փարաջին պտոկը—վեննին բըրբար: Դէ մեր Ձամին վըրթաբեդն էլ բոյաւ պատառ էրգեան ա, ըտրա հետի ջուբերը շատ ա մեծ-մեծ: Վէր էդ ջուբերը փողաւ լըսնըմ ըն՝ էլ խեղճը կարըմ չի՝ հանցու տեղան տիւրիւր կեայ: Լհա մին թահր ա անըմ, ուրան քցըմ վագոնը, կեամ տիւս կեամ առուի Եւլախ, ըտեղ ջուբերը թափըմ ա, հանցու վեր հիբը Սարուխանովը վագոնը շինի՝ նիածի մէջը պիրի Ղալան: Ամմա դէ գիւղում ըմ, վեր էս ինիլու պեն չի՝ լաւ կանին վեր բալլուջեցու մին տասսը կիւմշու ըրբբա եօր օնին տանին, Եւլախըմը հիշքան թուփ ըրած փողեր կայ՝ հաքին պերին: Ամմա վեր ածին վեչ քեօհնայ դախլին մէջը, առուի լաւ կանին, չիւնքի էտ դախըլը բեդիւղուր ա:

Մըհէկ էս լօխ ըսելան ետը գիւղում ը՞ք մեր շկօլը հինչի ա նման: Հէնց ա թախտափուշում վերընգած, քեօհնայ, ընջոտած ճրաք ինի: Մըհէկ էտ ճրաքը պիտի եօր օնինք, էն հըւաքած փողաւը սրփինք, շինինք, սարքինք, նոթ ածինք, հունց վեր բլաւրին իլիտրիչսկին էս ստուլբին պտկան մինչի ճաքած քեռծը լիւս ա տամ, ինդի էլ մեր շկօլը պիտի սաղ հայ ազկին լիւս տայ, ասուի մինչի լափ Ստամբուլ:

Իմ սըտիս օգածն էլ էն ա, վեր Աստուձ մեր շկօլին բեդասըլ մոնթերին մին էլ բենամուս վարժաբեդներին կլիւններըմը խեղք աինի, սրտըրնին էլ ռահմ քցի, նամուս-դէյրաթ անին, հանցու էս կոճին տական տիւս եկածը մեր

իրենը պարզ անի օրիշներին ըռաշին: Էրկունջինը՝ Աստուծ Ձամին վարժարեդին մեր կլիսին ամեն վախտ շքաւեր պահի: Իրեքինջինն էլ՝ Տէր Ամենակարողը Արզումանենց Բաղդասարին, մին էլ Էն պարիհոբի հայերին—վեր ուրանց կարողութիւնը էս շկօլին հետի խնայալ չըն—ընդրանց ամեն վախ ծերքերին պից պահի, մինչև օխտը պոռտն էլ, ուխտը տակ հրուստցընի:

Բողբաշենց Կարապետ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Գ Ի Շ Ի

(Վարանդա-Շուշու գաւառ):

Գիշին, ինչպէս և Ղարաբաղի շատ գիւղեր, գտնւում է լեռան լանջին և հետզհետէ ցածրանում է դէպի ձորը, որը ծածկւած է պտղատու ծառերով, մեծ մասամբ թթենիներով: Ձորի շարունակութիւնը կազմում են ցածր բլրակներ, որոնց վրայ տարածւած են բոստանները, խաղողի այգիները և վարելահողերը: Գիւղի հարաւային կողմից բարձրանում է մի բլուր, ծածկւած ծմակով: Շնորհիւ գիւղացիների անհոգութեան, ծմակը հետզհետէ փշանում է:

Հիւսիս-արևելեան կողմում մի բարձրութեան վրայ գիւղի պարսպապատ նոր գերեզմանատունն է, որ մի սքանչելի զբօսատեղի է: Կան երկու հին գերեզմանատներ ևս պարսից տիրապետութեան ժամանականից: Գիւղը համարեա ամբողջապէս շրջապատւած է այգիներով: Գերեզմանատնից դէպի հարաւ և գիւղը տանող ճանապարհի վրայ գիւղի հին գոմերը և կալերն են, իսկ նորերը գտնւում են մօտ 3 վերստ գիւղից հեռու Չալթկատեղ կոչւած տարածութեան վրայ: Գիշին ունի մօտ 200 տուն: Շէնքերի մեծ մասը երկյարկանի են, թիթեղեայ կտուրներով ծածկւած—գարնանային յորդ անձրևներից շէնքերը պաշտպանելու համար: Ձբաւորները կտուրները ծածկում են ծղօտով: Բնակարանները մեծ մասամբ անճաշակ և անկանոն են: Գիւղի բնակիչները պարապում են երկրագործութեամբ, գինեգործութեամբ, օղեգործութեամբ (թթից, խաղողից), շերամապահութեամբ և մեղաբուծութեամբ: Հացահատիկներից այստեղ ցանում են՝ ցորեն,

գարի, կորեկ, հաճար: Գիշեցիք՝ թէ տղամարդ և թէ կին—
 ժրաջան են. ամբողջ տարին համարեա անց են կաց-
 նում դաշտային աշխատանքում: Գարնանն ու ամառը
 գիւղը դատարկւում է և չի կարելի դաշտ դուրս գալ ու
 չը տեսնել կնոջը ամուսնու հետ աշխատելիս արևի կիզիչ
 ճառագայթների տակ: Երեխաները օգնում են ծնողներին
 իրենց հետ աշխատելով կամ մի քանի հէյլան (անասուն)
 առաջներն առած արածացնում են ծաղկաւէտ լեռներում:
 Չը նայած որ չարքաշ գիւղացին ամբողջ ընտանիքով աշ-
 խատում է, բայց և այնպէս մեծ մասը մնում է տոկոսա-
 բեր պարտքերի տակ ճնշւած, շնորհիւ իր տգիտութեան:
 Նա չի կարողանում բեղմնաւորել իր չարքաշ կեանքի աշ-
 խատանքը: Նա ծանօթ չէ գիւղատնտեսութեան, որպէսզի
 նոր միջոցներով թեթեւացնէ իր ծանր աշխատանքը, տըն-
 տեսական հաշիւներում նոյնպէս անծանօթ և անկանոն են:
 Գիւղը լինելով բէկական, երբեմն կրում է շատ անուղղա-
 կի հարկեր. պակաս չեն և հասարակական տուրքերն ու
 մշտական կոռն ու բէկարը:

Բնութեան պատահարներն էլ՝ կարկուտը, մորեխը
 պակաս վնասներ չեն տալիս:

Շնորհիւ ազատ օդում աշխատելուն, մաքուր կլի-
 մային, գիշեցիք առողջակազմ և յաղթանդամ են: Գիւղա-
 կան վարչական գործերը կառավարւում են գիւղացիներից
 ընտրւած, օրէնքով ճանաչւած 4—5 սղոսախկայներով
 (ալեգարդներով) և տանուտէրով ու նրա օգնականով: Այդ
 կառավարիչների մեծ մասը գիւղում մնացած տգէտ ու
 անգրագէտ ծերացած գիւղացիներ են լինում: Դրանից
 կարելի է եզրակացնել, թէ գիւղն ինչպէս է կառավարւում:
 Գիւղացիք վարչական մարդկանց առջև իրենց շատ ցածր
 են պահում, իսկ երբ գործը գալիս է ինքնապաշտպանու-
 թեան, մինչև անգամ հերոսութեան են հասնում: Նախ-
 բան գիւղի 1-դասեան դպրոցի բացումը: գիւղացիք զրա-
 գիտութիւն սովորում էին տէրտէրների և զանազան խա-
 լիֆաների մօտ: Չը նայած որ գիւղն ունի դրսում գիտա-
 կից երիտասարդութիւն, բայց գիւղի 1-դասեան դպրոցը

գտնւում է աննախանձելի գրութեան մէջ: Սակայն գիշեցին այժմ մտածում է տանելի կեանք ստեղծելու՝ ժամանակի պահանջող հոսանքից յետ չը մնալու համար, և նրա ջանքերով շուտով կառուցւելու է դպրոցական շէնք: Իսկ առայժմս դպրոցը գտնւում է վարձած մի տան, որը բաղկացած է մի դասարանից, ուսուցչի մի սենեակից: Դպրոցն ունի III բաժ. և պահում է մի ուսուցիչ: Դպրոցը պահւում է աշակերտների թոշակով և համայնական տուրքով: Ունի մօտ 50—70 երկսեռ սովորողներ: Դրանց մեծ մասն ընդունակ և յառաջագէտ են, բայց ծնողները չեն տալիս իրենց զաւակներին այն յարմարութիւններն, ինչ հարկաւոր է սովորող աշակերտին, օր. դասական պիտոյքներն անժամանակ են գնւում, սաները յաճախակի բացակայում են տնտեսական գործերի համար:

Պէտք է նկատել, որ գիշեցիք Վարանդայում ամենահիւրասէրներէից մէկն են համարւում, և իսկապէս, չի կարող պատահել մի անցորդ օտարական, որ չը հիւրասիրւած անցնի գիւղից:

Գիւղացիք այստեղ էլ, ինչպէս ամեն տեղ, նախապաշարւած մնացել են, նրանցից շատ ու քիչ կըթւածները օտարութեան մէջ են, իսկ գիւղում մնացել են տղաքէտները: Մի գործ սկսելիս անպատճառ զրբացի մօտ կը գնան և «գըին եշել» կը տան. եթէ պատահում է, որ այդտեղ գըւած է լինում այդ օրւայ համար, թէ «չար աստղը տափին է», գիւղացին գործը թողնում է և սպասում, թէ երբ «օրը քարի» կը դառնայ: Գիշու շրջակայքում գտնւում են մի քանի սրբատեղիներ, ուր տարւայ ամեն ժամանակին գնում են ուխտաւորներ մատաղներով և լի հաւատով: Մի խօսքով գիւղը պահում է թէ լաւ և թէ վատ նահապետական սովորութիւնները: Գիշին գտնւում է Շուշուց 36 վերստ հեռաւորութեան վրայ և այնտեղ ունի մի քանի սովորող աշակերտներ: Դրսում գիշեցիք ունեն մի քանի համալսարանականներ: Գիւղի երիտասարդութիւնը համարեա գտնւում է օտարութեան մէջ. մեծ մա-

սամբ կենտրոնացած են Բագուս և Անդրկասպեան երկրում, ուր կան գիշեցի մի բանի հարուստներ էլ:

Գիշու բնութիւնը գեղեցիկ է. օդը լաւ, ջուրը (աղբիւրներ) համեղ: Հրաշալի է մանականդ գարնանը արշալուսին: Գիւղը գտնուում է բարձրութեան վրայ: Արեւելեան կողմից բաց է և բանի գնում ցածրանում է դէպի Մուղան անապատը, դրա համար էլ արշալոյսը սքանչելի կերպով երևում է: Արեւելքը կարմրում է ամբողջ և կարծես թէ կրակէ հնոց է հետզհետէ վառուում: Հեռու վաղորդեան մշուշի միջից անապատի հարթութեան վրայ փայլում է մի լիճ, իսկ դրանից դէպի աջ երևում են արծաթեայ ժապաւէնի պէս Արաքսը և Կուրը: Ամբողջ շրջապատն անտառ, այգի ու դաշտ: Թռչունները իրենց ճլվլոցով այստեղ սքանչացնում են մարդուն: Բնութեան այս հրաշալի ծոցում գորտերի կռկռոցն ու միջատների ճոճոցն էլ ներդաշնակ է թւում: Առաւօտեան մեղմ դեփիւռը շարժում է ծառերի տերկներն և այդ սօսափիւնը միախառնելով բնութեան միւս հրաշալիքների հետ, կազմում են մի գեղեցիկ ներդաշնակութիւն:

Մի խօսքով՝ այստեղ հրաշալի է ամեն ինչ, բայց պակասում է մի բան. այստեղ չի լսւում գիւղացու քաղցր «հօռովելը»: Գիւղացին այստեղ կարծես յոգնած է և հիասթափւած: Առաւօտեան վաղ գնում է իր աշխատանքին, լուռ, երեկոյեան վերադառնում է նոյն լռութեամբ և կարծես նրան չէ տւած վայելելու այս սքանչելիքները և բնութեան այս շքեղութիւնը: Գիւղացու առօրեայ հոգսերը չեն թոյլ տալիս նրան իր բաւականութեան մասին մտածել:

Ահա համառօտ նկարագիրը դրախտանման Ղարաբաղի հարիւրաւոր գիւղերից մէկի՝ Գիշու, որի արժանաւոր գաւառն է Զաւէն վարդապետը, Ղարաբաղի թեմական առաջնորդը, որի նախաձեռնութեամբ այնքան փառահեղ տօնեաց Ղարաբաղի թեմական դպրանոցի եօթնասուրհ հինգամեայ յօբելեանը:

Թենի Զաքարեանց

ԻՆՉՊԷՍ Է ԳՐԻԵԼ ԱՌԱՋԻՆ ՆԱՄԱԿԸ

ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ՀՆԱՐԵԼ ՏԱՌԵՐԸ

Հետևողութիւն

Ր Է ղ ա ղ ղ Կ 'ի ա լ լ ի ն գ ի

(Սկզբը Աղբիւր № 7—8)

— «Թ», «թ», «թ»ը.—կրկնեց բարձր ձայնով Ատրուշանը, լեզւի ծայրը վերի կտրիչ ատամներին դիպցնելով:

— Այդ ձայնը հանելիս, պապա ջան, լեզւիդ ծայրը ոլորում, դիպցնում ես կտրիչ ատամներիդ և բաց թողնում ճիշտ այնպէս, ինչպէս մեր կովի կրկալի կապը անցկացնում կամ բաց ես թողնում: Ես կը նկարեմ մի կրկալ, դու միտդ պահիր: Երբ տեսնես այդ կրկալի նշանը, լեզւիդ ծայրը ոլորիր, ատամներիդ խփելով ձայն հանիր և կը լսւի «թ»: Ա՛յ, այսպէս,—ասաց ու նկարեց մի կրկալ, ծայրը բաց թողած: (Տես պատկեր):

— Ծիշտ ըմբռնեցիր ու լաւ ձե գրտար,—ասաց հրճալի հայրը: Ապա քիչ խորհելուց յետոյ Ատրուշանն ասաց.

— Ինչպէ՞ս կը նկարես «կօթ», մուրճի կօթը:

— Այդ հեշտ է, պապա ջան, կը նկարեմ կոտրած նիզակ, ձու և կրկալ: Ա՛յ, այսպէս,—ասաց ու նկարեց պատկերը:

— Հապա եթէ ուզենաս թէկն գրել, այն ժամանակ:

— Կը գրեմ՝ կրկալ, կանչող մարդ և կոտրած նիզակ:

— Ձեզաւ, կիսատ թողիր, վերջը մի ձայն էլ կայ, թէկն, «ն»-ը ձայնը չը գրեցիր: Ես «թէկ» չասացի, այլ շեշտեցի «թէկն»:

— Այդ վերջի ձայնը ինչպէս հնչեցիր, հայրիկ ջան, մէկ էլ ասա, — կրկնեց Հիւրիշանը, աչքերը, ականջները հօր դէմքին ու շրթունքներին յառած:

— «Ն՛-ն՛-ն՛-ն՛», — կրկնեց Ատրուշանը լրջութեամբ, ձայնը քթից հանելով:

— Դու ձայնը ուռնգից ես հանում, ուրեմն «ն» ձայնը քթի ձայն է: Ես կը նկարեմ մի մարդու քիթ և այդ քիթը տեսնողը իսկոյն ձայնը կը գցէ քիթը և կարտասանէ «ն»ը: Ամբողջ երեսը նկարելու կարիք չը կայ, մի-այն քիթը բաւական է: — Ասաց ու նկարեց պատկերը:

— Շատ ճիշտ է, «ն» ձայնը քթից է և դու էլ քիթ նկարեցիր. եթէ ուզենանք գրել «նիզակ», այն ժամանակ:

— Կը նկարեմ քիթ, ցատկող ձուկ, ալիքաւորւած օձ, ճանարի բերան և կոտորած նիզակ:

— Այն ժամանակ կը դառնայ «նիսակ», ոչ թէ «նիզակ»: Դու «զ»-ի ձայն չունես, չես գրել:

— Հայրիկ, դա ոչ սուրող, ոչ էլ շչացող օձի ձայն է, այլ բզեզի: Ես ի՞նչպէս նկարեմ բզեզ, շատ դժւար է: Այնքան փոքր է, որ նրա պատկերը միտս էլ չի մնում: Ես կը նկարեմ մի գլուխ ու չաչ, դու միտդ պահիր և կարդա «զ»: Տես, այսպէս, — ասաց ու նկարեց պատկերը:

— Լաւ, «զ» էլ բզեզի նշանով գրեցիր, միտս պահելը դժւար է, բայց ի՞նչ արած, պէտք է աշխատել ու չը մոռանալ: Հապա «ջուրն» ի՞նչպէս կը գրես:

— «Ջուր», այդ խիստ դժւար է, պապա ջան, «ջուր», «ջուր», «ջ-ու-ր», ես ինչպէս մէկից երեք ձայն գտնեմ:

— Հապա, շատ դժւար է, աղջիկս, ամեն բան, ամեն ձայն ինչպէս կարելի է պատկերացնել ու գրել:

— Կարող եմ, պապա ջան, անկարելի բան չը կայ, ամեն բան հնարաւոր է, միայն թէ պէտք է մտածել: Առաջ պէտք է «Ջ»-ն գրել, ապա միւսները: «Ջ-Ջ-Ջ», «Ջ»-ի ձայնը գալիս է սեղմած ատամներից: Կարծես մարդու ջղերն իրար են հարւում, միսն ոսկորից թափւում է և նա ցաւից ատամները սեղմում է ու ակամայ արտասանում «Ջիղ»: Ես այն օրը տեսայ եղջերուի ջղերը, որոնք իրար փաթաթւած ու գալարւած էին: Ես կը նկարեմ ջղերն իրար հետ ոլորւած, դու տեսնելու պէս ջղոտւիր, ատամներդ սեղմէ, դէմքդ քստմեցուր և ասա «Ջիղ», «Ջը» և «Ջ»: Երբ ծարաւդ քեզ խեղդէ, լեզուդ ու կոկորդդ չորանան, դու ջղերդ ցնցելով վիզդ երկարացուր, ուժով ձայնդ հանիր ատամներից սեղմած և շրթունքներից բաց արած և ասա «Ջուր» տւէք: «Ու» ասելու համար էլ բերանդ բոլորում, կլորում և երկարացնում ես: Եթէ ձուի նման կլոր նկարեմ, այն ժամանակ «օ» կը կարդան, ոչ թէ «ու»: Մանաւանդ, որ «օ»-ն կարճ է, իսկ «ու»-ն երկար: Այս պատճառով ես կը նկարեմ մի ձու, տակից կը կոտրեմ մի մասը և քովը կը դնեմ կոտրած կճեպը. երբ դու բերանդ բոլորած կուզես արտասանել, «օ» մի հնչիր, այլ շրթունքներից կլորած երկարացրու և ձայնը կը լսւի «Ու»:—Ասաց Հիւրիշանը և նկարեց թիւ — պատկերը:

— Բայց գրանով չի վերջանում,—ասաց Ատրուշանը խորհելով,—այդ երկու ձայնը «Ջու» է կազմում, այնինչ հարկաւոր է գրել «Ջուր», վերջը «ը»-ը ձայնը կայ:

— Ի՞նչի ես շտապում, հայրիկ, ես չեմ մոռացել. կարգով կը գրեմ և «ը»: Բայց դու մէկ էլ արտասանիր «ը»:

— «Բ-ը-ը» — արտասանեց բարձր ձայնով Ատրուշանը, թոյլ տալով, որ աղջիկը խորհի և նշան յարմարացնէ «ը»-ի համար:

— Պապա ջան «ը-ը» ասելիս մեր լեզւի ծայրը կը պցընում ենք և ետ քաշում խերխի նման: Ես կարծում

եմ, թէ պէտք է լեզուն կարթի նման ճանգոյ մեր քիմ-
քը, որ դուրս գայ «ը»-ի ձայնը: Ես էլ կը նկարեմ մի
լեզու, ծայրին կարթով, որ շարունակ տեսնողը մտածէ,
թէ անհրաժեշտ է լեզւի ծայրը խերխի նման տանել-բերել
և ծայրով քերքերել, որ «ը»-ի ձայնը դուրս գայ:—Ասաց ու
նկարեց թիւ — պատկերը:

— Ուրեմն «ջու»-ի վրայ աւելացնենք կարթի ծայրը
և խերխելով «ը»-ը հնչենք: Այդ էլ զիւրըմբռնելի է,—ասաց
Ատրուշանը և նստեց յատակին, որ զննէ Հիւրիշանի նկա-
րածները աղիւսի վրայ:

— Այժմ ես կարող եմ նկարել ջուր, սուր, կուր,
շուրջ, թուր, զուր, շուն, թուշ, ամեն ինչ, ինչ որ կամե-
նաս, հայրիկ:

— Ասում ես, բայց դեռ այնքան ձայներ կան, որ
չը գիտես...

— Ամեն ձայն գրեցինք, ամեն ձայն ունենք, ամեն
բան կարող եմ գրել:

— Որ այդքան յամառն ես, դէհ գրիր տեսեմ.—
«Յեղապետը ճին հեծաւ, գետն անցաւ, մտաւ անտառ, վա-
րազ որսաց»:

— «Յեղապետն» սկսում է «ց»-ով, որը ո՛չ «ծ» է,
ո՛չ էլ «չ», թէև օձի սկսւոցի ձայն է հանում, կարծես եր-
կու օձեր կուում են: Ես էլ կը նկարեմ երկու օձ իրար
հիւսւած:

— Լաւ է, շատ խելքի մօտ է,—ասաց Ատրուշանը,
քաջալերելով աղջկան:

— «Ե» կը նկարեմ կանչող մարդուն ուղիղ կանգ-
նած: «Ղ» նման է «կ»-ի, կոկորդից է գալիս, բայց փուշ
ունի, որ զիպչում է կոկորդի խազերին: Ես էլ կը նկա-
րեմ կոտրած ձայնը փշով կոկորդից բերան դարձածքով:
«Ա» յայտնի ձանարի բերանն է: Իսկ «պ»-ի ձայնը
խնչպէս պատկերացնեմ: Հայրիկ, մէկ էլ արտասանիր այդ
ձայնը:

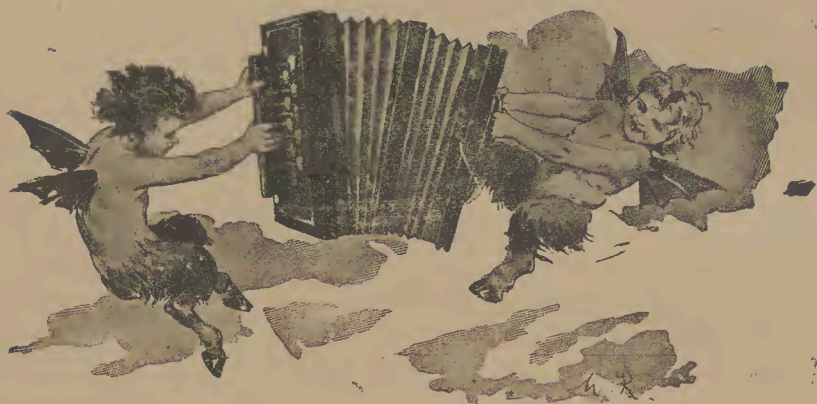
— Յեղապետ, պ՛ետ, պ՛ե, ... պ՛ը,—ասաց Ատրուշանը:

— Ես գիտեմ ինչ եմ մտածում, պապա ջան, ես ուզում եմ մի այնպիսի նշան գրել, որ երբ տեսնես, իսկոյն ցեղապետին յիշես, ասես՝ «ա բոլորի պետն է»։ Ես կը նկարեմ մի մարդ, որ եկել է խոնարհել պետի առաջ և նրան երկրպագելով՝ յարգանք է տալիս, ձեռքերը մինչև գետին իջեցնելով։ Ո՞ւմ են գալիս երկրպագելու և ո՞ւմ առաջն են խոնարհում, եթէ ոչ ցեղապետի։ Ա՛յ, ես կը նկարեմ այսպէս խոնարհած մարդ, երբ բոլորը տեսնեն, կը յիշեն ցեղապետին ու կարտասանեն «պետ», «պե»։

— Հրաշալի է,—ասաց Ատրուշանը,—«պ»-ըն շատ գեղեցիկ կերպով պատկերացրիր, բայց «տ» ինչպէս ես գրելու։

ԱՏՐՊԵՏ

Մ ա ն կ ա կ ա ն Ա շ խ ա թ հ

V սարի

պատկերազարդ զարք ամսաթերթ

սարի V

1913 թ. № 9 սեպտեմբեր

Հրատարակում է մասնակցութեամբ Աղբիւրի աշխատակից-
ների եւ ժրաջան մեր ըաժանողո՞ւ աշակերտուհիների ու
աշակերտների

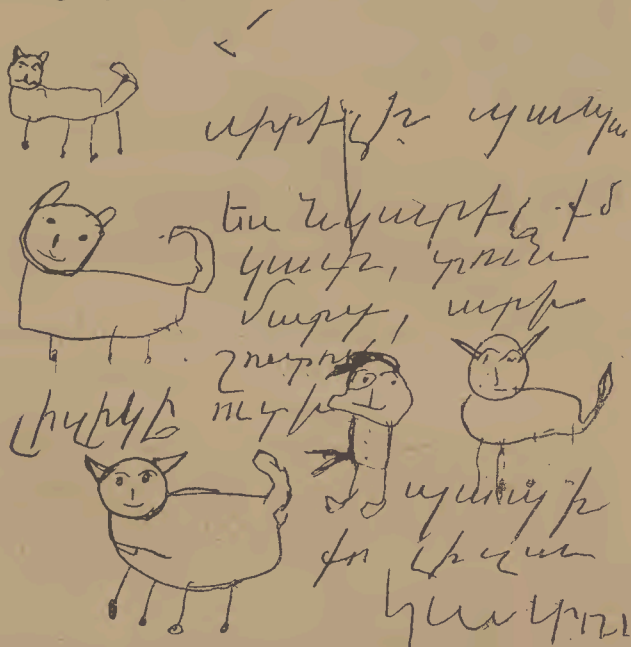
Փ Ո Ք Ր Ի Կ Լ Ի Զ Ի Կ Ը

Լիզիկը Մոսկով է ապրում: Այս ամառ նա իր սի-
րունիկ կատուիկի հետ ամառանոցումն է եղել, երբ իր
հայրիկը քեռի Բաղդասարի փոխարէն զնայած է եղել

Շուշի Ղարաբաղի Հայոց Ուսումնարանի յոթելեանը շնորհաւորելու:

Հիգիկը թէն ամարանոցում շատ է վազվզում, բայց հայրիկին էլ չի մոռանում: Ահա թէ ինչպէս է նա հայրիկին նամակ Գրում:

Հիգիկի նամակը հորը

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գէորգ Բարխուդարեան . . . . . Տ.
 Բանտարկուած ծիծեռնակը . . . . . Լեւոն Մ.-Աղամեան
 Ղարաբաղի թեմ. դպրանոցի 75-ամեայ յոր. Զարուհի
 Ողջոյն Շուշեայ հայոց թեմական դպրանոցին Հ. Չիլիբզարեան
 Զ օ ն . . . . . Գառնիկ Ղազարեան
 Ուխտնառունը հինգ տրեկան ղկօլը . . . . . Բոզքաշենց Կարապ.
 Տեղադրական նամականի . . . . . Թենի Զաքարեանց
 Հերիշանն ու Ատրուշանը (շարունակ.) . . . . . Ատրպետ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

Փոքրիկ Լիզիկը . . . . .

Չարուեակուում է բաժանորդագրութիւն.

Աղքիւրի առանձին №-ը 30 կ.: Տարեկան 3 ր., դրպ-
 րոցական աշակերտի հասցէով 2 ր., արտասահման 5 ր.:
 Հասցէն՝ Тифлис, Редакция „АГБИОР“
 Tiflis, (Caucase) Direction de la Revue „Agbür“.

412 | 1912 ՆԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ՅՈՐԵԼԵԱՆ 1512 | 1912

ՏԱՌԵՐԻ ԳԻՒՏԻ 1500-ԱՄԵԱԿ
և ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400-ԱՄԵԱԿ

ԱՂԻԻՐ-ՏԱՐԱԶԻ ներկայ 1913 թ. XXIV-րդ
 տրէմիւան՝ փառահեղ պատկերազարդ ԱԼԲՕՍ-
 ԱԼՄԱՆԱԽ կուղարկւի բաժանորդներին հետե-
 ւեալ №-ի հետ:

Ոչ բաժանորդների համար գինը 50 կ.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ՅՈՒԵԼԵԱՆ

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ Ե.

ՄՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ
ԲԱՐՁՐ ՀՈՎԱՆԱՆՈՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ԹՈՅԼՏԻՈՒԹԵԱՄԲ

Մ ր ա զ ի ր

ՏԱՌԵՐԻ ԳԻՒՑԻ 1500-ԱՄԵՆԱԿԻ ԵՒ ՏՊԵՐՈՒԹԵԱՆ 400-ԱՄԵՆԱԿԻ

ՏՈՒՆԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ

Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ր Գ Ը

Ս. ԷԶՄԻԱՄԵՆՈՒՄ

Ուրբաթ՝ հոկտեմբերի 11-ին, երեկոյեան ժամը 5-ին, Նորին Վեհափառութիւնը պատգամաւորներին և ամբողջ միաբանութեան ուղեկցութեամբ՝ հանդիսաւոր թափօրով իջնում է Մայր Տաճար՝ ներկայ լինելու ս. Թարգմանչաց յիշատակին կատարելիք նախատօնակին:

Շաբաթ՝ ս. Թարգմանչաց տօնին, հոկտեմբերի 12-ին, առաւօտեան ժամը 8-ին հանդիսաւոր երթ Նորին Վեհափառութեան Տ. Տ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսի Օշական՝ ուղեկցութեամբ ամբողջ միաբանութեան և պատգամաւորներին:

Պատարագ (Ա. 10-ին) ս. Մեսրոպի գերեզմանի վերայ:

Հոգեհանգիստ գրի և տպագրութեան վաստակաւորներին յիշատակին. պատգամաւորներին բանախօսութիւններ:

Ճաշ (Ա. 2-ին), ուղերձների ընթերցում:

Կիրակի՝ հոկտեմբերի 13-ին, ժամը 9 ին, Մայր Տաճարի Իջման սեղանի վրայ հանդիսաւոր պատարագ և ապա Հայրապետական մաղթանք:

Պատարագից յետոյ՝ ժամը 12-ին ձեմարանում ցնրեկոյթ երգեցողութեամբ և երաժշտութեամբ:

Ճաշ՝ ժամը 3-ին. հեռադրերի ընթերցում:

Ծանօթ. Շաբաթի և կիրակի երեկոները երաժշտութիւն և հրաժտութիւն վանքի և ձեմարանի բակում:

Շաբաթ եւ կիրակի երեկոները ժամը 7-ին և երկուշաբթի առաւօտեան 10-ին՝ ձեմարանում գիտական բեֆերատներ և խորհրդակցութիւն ուղղադրութեան խնդիրների շուրջը:

ՀԱՅՈՅ ԲՈՒՐ ԹԵՄԵՐՈՒՄ

Շաբաթ, հոկտեմբերի 12 ին, ս. Թարգմանչաց տօնի օրը՝ եկեղեցական դասի, դպրոցական ամբողջ կազմի, և այլզային հաստատութիւնների ներկայացուցիչների և աշակերտութեան ներկայութեամբ՝ հանդիսաւոր պատարագ և բացատրութիւն երկու մեծ տօների պատմական նշանակութեան:

Հոգեհանգիստ գրի և տպագրութեան արւեստի վաստակաւորներին յիշատակին:

Կիրակի՝ հոկտեմբերի 13-ին, հանդիսաւոր պատարագ և ապա Հայրապետական մաղթանք նոյն կազմով:

Նոյն օրը՝ տեղական պոյմաններին նայելով, կազմակերպել գրական և երաժշտական ցերեկոյթ կամ երեկոյթ՝ եկեղեցական և այլ աղջային հաստատութիւնների պաշտօնատար անձանց ներկայութեամբ: Հանդէսը բանալ «Հայր մեր»-ով և ս. Թարգմանչաց կամ ս. Էջմիածնի շարականով:

Ծանօթ. շատ եկեղեցիներ ունեցող եկեղեցիներում եկեղեցական հանդէսները կարող են կատարել մի կամ մի քանի եկեղեցիներում՝ տեղական հոգևոր վարչութեան կարգադրութեամբ: